

בין פעולת כראמה לחמאס

שאל אריאלי וארנון רגולר 27.05.2021 20:00

המדיניות של ישראל בראשות בנימין נתניהו כלפי חמאס ואש"ף, כפי שבאה לידי ביטוי במבצע "שומר החומות", עלולה להעניק לחמאס את הבכורה בייצוג העם הפלסטיני — בדיוק כפי שפעולת כראמה בירדן במאוס 1968 העניקה לאש"ף את הבכורה בייצוג הפלסטינים. ערפאת הצליח למנף את הכישלון של ישראל בפעולת כראמה לתהליך של דחיקת חוסיין מלך ירדן ממעמדו כמייצג הפלסטינים בגדה המערבית. ובדומה לכך, חמאס מנצל את הדלת שפתחה לו ישראל בירושלים כדי להגדיל את השפעתו בגדה ובקרב חלק מערביי ישראל, ולדחוק את פתח מבכורתו באש"ף, הנציג הלגיטימי של העם הפלסטיני.

בסוף מלחמת העצמאות, ב-24 באפריל 1950, אישר הפרלמנט הירדני, שכלל גם נציגים פלסטינים, את איחוד הגדה עם ממלכת ירדן. רק עם הקמת אש"ף, ב-1964 בראשות אחמד שוקייירי, התחדש המאבק בין הפלסטינים לממלכה ההאשמית בסוגיית ייצוג העם הפלסטיני.

מיד אחרי מלחמת ששת הימים הארגונים הפלסטיניים ריכזו את מאבקם המזוין נגד ישראל ממזרח לנהר. פעולת כראמה היתה פשיטה צה"לית נרחבת על מפקדת פתח בכראמה שבדרום בקעת הירדן. צה"ל ספג נפגעים רבים, ובנסיגה חפוזה הותיר בשטח ירדן טנקים ושריוניות. אף שהלגיון הערבי ניהל את עיקר הלחימה, ערפאת הפך את הכישלון הצה"לי לניצחון פלסטיני מפואר, והוביל בכך להשתלטות פתח על אש"ף ב-1969.

הדיפלומט והעיתונאי האמריקאי קלוביס מקסוד כתב ב-1997, כי בעקבות פעולת כראמה "נהפך אש"ף בשביל הערבים להתגלמות התקווה שחזרה לפעם... ההמונים הערבים... הפקידו בידי אש"ף את קביעת המדיניות, יצירת המנהיגות וגייבוס אסטרטגיות למאבק המחודש".

ביטוי ברור לכך ניתן בוועידת הפסגה הערבית שהתכנסה ברבאט, מרוקו, באוקטובר 1974, שהכירה באש"ף כנציג הבלעדי והחוקי של העם הפלסטיני. באותו חודש הוזמן אש"ף להשתתף בדיוני האו"ם, בנובמבר 1974 נאם ערפאת באו"ם, ואש"ף קיבל מעמד של משקיף באו"ם ובמוסדותיו.

האינתיפאדה הראשונה, שפרצה בדצמבר 1987, הבהירה לירדן סופית שאש"ף תפס את מקומה. זה, והעובדה שראש הממשלה יצחק שמיר טירפד את הסכם לונדון, שגובש על ידי שמעון פרס וחוסיין באותה שנה כדי להתחיל בתהליך מדיני בין שתי המדינות — היו מהסיבות המרכזיות להחלטת ירדן, ביולי 1988, לנתק את כל הקשרים החקיקתיים, המינהלתיים והמשפטיים עם הגדה המערבית. בכך השלים אש"ף את המהפך.

חמאס הוקם על ידי אנשי האחים המוסלמים ברצועת עזה בראשות השייח אחמד יאסין עם פרוץ האינתיפאדה הראשונה, אחרי שצברו כוח בשנות ה-80, בעידוד ישראל שראתה בהם אלטרנטיבה לאש"ף.

עד 2006 ניהל חמאס מלחמת חורמה בישראל ובהסכמי אוסלו. החלטת חמאס, לאחר התנתקות ישראל מעזה ב-2005, ליטול חלק במאבק הפוליטי על הנהגת העם הפלסטיני על ידי השתתפות בבחירות לפרלמנט הפלסטיני ב-2006, היתה מהלך בעל חשיבות רבה. מנהיג חמאס איסמעיל הנייה הסביר זאת כך: "חמאס נמצא בנקודה שבה הוא עובר ממצב של סיפוק צורכי הארגון ותומכיו, למצב של סיפוק צורכי כל התושבים. חמאס אינו מעוניין בהשתלטות מקומית, הוא מעוניין ביצירת שינוי היסטורי רחב... (ו) מכון את מאמציו לכניסה לממשלת הרשות הפלסטינית וליצירת אש"ף חדש". כלומר, חמאס ביקש לגזול את מעמדו של אש"ף כנציג הלגיטימי של העם הפלסטיני.

חמאס, שהשתלט צבאית על הרצועה ב-2007 והתפצל מהרשות הפלסטינית, לא הצליח לחולל את השינוי ולרשת את אש"ף — לא בקרב הפלסטינים ולא בקהילה הבינלאומית, שרואה בו ארגון טרור. לפיכך בחר לשנות את האסטרטגיה ולהשתלט על אש"ף מבפנים.

מנהיג חמאס, יחיא סינוואר, הציע ב-2017 למחמוד עבאס לנהל את הרצועה, כפי שהציע לו קודמו, הנייה, ב-2014, לפני "צוק איתן". מהלך זה, שנתפש לכאורה כצעד אחורה, נחשב בעיני סינוואר לצעד יעיל — שישחרר אותו מאחריות לתושבי רצועת עזה ויאפשר לו לפרוץ מגבולותיה הצרים לגדה המערבית, למזרח ירושלים, לישראל ולמדינות האזור.

גם בסוגיית הזרוע הצבאית הלך סינוואר כברת דרך משמעותית ואמר ב-2017: "אנחנו כעם עדיין בשלב השחרור הלאומי, ולא יכולים לוותר על הנשק שלנו. הנשק שלנו צריך להיות תחת מטרייה לאומית כוללת, שבה ישתתפו כל הפלסטינים, והמטרייה הזאת היא אש"ף". סינוואר הכיר במה שרוב שרי ממשלת ישראל אינם מכירים: אש"ף, למרות חולשתו, הוא הפלטפורמה הטובה ביותר לחמאס כדי לפרוץ מגבולות עזה לגדה.

מן העבר השני, בעשור האחרון ישראל שיתפה פעולה עם חמאס, כפי שעשתה בשנות ה-80. מדיניות נתניהו חותרת לשימור שלטון חמאס והמשך הפיצול של הרשות הפלסטינית. די להזכיר את דבריו בפורום סגור של אנשי הליכוד ב-11 במאס 2019: "העברת הכסף (לחמאס) היא חלק מהאסטרטגיה להפריד בין הפלסטינים בעזה ובגדה. כל מי שמתנגד להקמת מדינה פלסטינית צריך לתמוך בהעברת הכספים מקטאר לחמאס. כך נסכל את הקמתה של מדינה פלסטינית". מאז 2012 אישר נתניהו לקטאר להעביר לעזה במצטבר כמיליארד דולר, ומחצית הסכום לפחות הגיעה לחמאס.

ישראל פתחה את הדלת לחמאס בדרך למהפך אפשרי בייצוג הפלסטינים, בכמה צעדים שגויים שעשתה בירושלים בחודש הרמדאן, כמו הצבת המחסומים בשער שכם, ביטול הכריזה בהר הבית ועוד. כמו כן, היא איפשרה לעבאס לבטל את הבחירות בגין האיסור הישראלי על הצבת קלפיות במזרח ירושלים. נתניהו העניק במתנה לחמאס את הפלטפורמה הנוחה שמזוהה אתה יותר מכל — הממד הדתי. חמאס חטף זאת בשתי ידיים כדי לזכות ביוקרה כמגן ירושלים ואל-אקצא. במקביל, בכך ניתן האות לפלסטינים — בישראל, בגדה, במזרח ירושלים ובעזה — להתפרצות אלימה, גם אם שורשיה של זו אינם נעוצים רק בממד הדתי, אלא באפליה, בהתעלמות החברתית, במצוקת הדיור והתעסוקה, במשבר הזהות, בהתעמרות המתנחלים ובהתעלמות הקהילה הבינלאומית, ובראשה ממשל בידן.

בעימות התגלה כי עבאס הוא האיש המבודד ביותר במזרח התיכון: מבודד בהקשר הכלל-ערבי, משום שלא שוחח עם מנהיגי ערב לתיאום עמדות סביב המשבר הנוכחי; מבודד במפלגתו, פתח, שהתפצלה

בגללו לשלושה מחנות (תומכיו, רשימת אל-קידוה-ברגותי, ותומכי מוחמד דחלאן), ששניים מהם החלו לפעול ביחד להחלפתו לקראת הבחירות, וביתר שאת בעקבות ביטולן.

באש"ף מצבו עגום. בעלי בריתו הם שישה ארגונים קיקיוניים, חסרי נוכחות ציבורית. ארבעה ארגונים אחרים באש"ף שיש להם נוכחות ברחוב הפלסטיני חברו למתנגדיו או אימצו את עמדות חמאס. בשנה שחלפה עבאס גם איבד שניים מסמלי אש"ף בעולם: המזכ"ל סאיב עריקאת שהלך לעולמו, וחנאן עשראוו, שפרשה בהפגנות בשל התנהלותו הדיקטטורית. עבאס אמנם נהנה מלגיטימציה מוסדית בהיותו יו"ר אש"ף, אך הוא איבד את הלגיטימציה הנשענת על בחירות, משום שנבחר פעם אחת ויחידה, ב-2005. לגיטימציה הנובעת ממאבק בישראל (כמו שיש למוחמד דף, למרואן ברגותי ואחרים) — מעולם לא היתה לו.

הסכמת פתח וחמאס בספטמבר שעבר להקים מועצה לאומית פלסטינית (מל"פ) חדשה, שתחליף את זו שפתח שולט בה מאז 1968, היא האיום הגדול ביותר על עבאס ופתח. במל"פ החדשה 350 חברים; 132 מתוכם חברי הפרלמנט שהיו אמורים להיבחר בבחירות שבוטלו. חמאס, כבר לפני האירועים האלימים, היה צפוי להיות המפלגה הגדולה ביותר בפרלמנט החדש, ולזכות, לפי סקרים, ב-50–60 מושבים, שהם כ-15% מהמל"פ החדש. יתר חברי המל"פ אמורים להיבחר באופן שטרם נקבע מקרב הקהילות שמחוץ לשטחים, שלרוב תומכות במתנגדי עבאס ובמועמדים עצמאיים. פתח היה צפוי להפוך למיעוט קטן. אך האיום על עבאס ופתח אינו מתמצה בחמאס בלבד. הסיפור הפלסטיני החם ביותר בימים אלה הוא ה"בלתי משויכים" (בערבית: אלקוואאם אלמוסתקלה) — צעירים מיליטנטים נלהבים שהיו הגרעין הקשה של המפגינים במזרח ירושלים, בישראל ובגדה בחודש האחרון. מדובר בפעילי רשת עם מאות אלפי עוקבים. הם צפויים להיות לשון מאזניים בכל פרלמנט או מל"פ עתידיים, במסגרת מפלגות עצמאיות, ויחד עם הכוחות האופוזיציוניים בתוך פתח וחמאס הם צפויים להוביל בתוך זמן לא ארוך לחיסול הנוכחות הציבורית של המחנה ההולך ונעלם של תומכי עבאס. בניגוד לעבאס, צעירים אלו מתעבים את התיאום הביטחוני והאזרחי עם ישראל, ולהוטים לקבוע אג'נדה כלל-פלסטינית חדשה, מנותקת מהסכמי אוסלו, הכוללת אף את מאבק ערביי ישראל לשוויון אזרחי מלא.

בשבועות האחרונים עבאס נראה יותר ויותר כגרסה של שוקיירי, שסיים כאיש מותש, שהסתכסך עם רוב מנהיגי ערב, עד שלבסוף פרש מאש"ף חסר השפעה. במקביל פעילות חמאס ו"הבלתי משויכים" דוחקת אותו ואת מרכיבי פתח הנאמנים לו אל מחוץ ללגיטימציה הציבורית.

עבאס לא יוכל להתעלם לאורך זמן מחמאס ולבלום את כניסתה לאש"ף במודל שהוסכם בינה לפתח. בעיקר משום שבנוסף לתמיכה בחמאס מצד מדינות מוסלמיות כטורקיה, איראן וקטאר, גם תמיכת הציבור הפלסטיני נתונה לה. הוא תופש אותה כמי שעמדה בגבורה בכל סבבי הלחימה נגד ישראל, ובמיוחד ב"שומר החומות". חמאס בדרך לזכות בבכורה במל"פ ולצדה "הבלתי משויכים".

ישראל בראשות נתניהו תוכל אז לגלגל עיניים ולטעון שאין פרטנר פלסטיני להסדר קבע, תוך התעלמות מכך שהיא במו ידה יצרה את המציאות הזו. בהעדר יוזמה של ממשל ביידן, הדבק במדיניות של בת יענה, הסכסוך ייצבע בגווני דתיים, בדיוק כמו שרוצים הקיצונים, כמו בצלאל סמוטריץ', איתמר בן-גביר ואחרים. מלחמת חורמה. אנחנו או הם. ישראל, יחד עם ארה"ב ומצרים, יכולה עדיין לבלום את התהליך אם תנקוט מדיניות הפוכה לחיזוק אש"ף והחלשת חמאס. מדיניות כזאת עשויה להוביל את חמאס — שבשנים האחרונות הפגין סימנים לנכונות לפשרה — להשתלב בתהליך מדיני תחת ההסכמים שאש"ף חתם עליהם עם ישראל.

ד"ר אריאלי הוא מחבר הספר "ככה בדיוק קרה? 12 מיתוסים ישראליים על הסכסוך הישראלי-פלסטיני" (ידיעות ספרים). רגולר היה כתב "הארץ" בשטחים